

GEÇMİŞ ZAMAN KÖŞKLERİ

ABDÜLHAK ŞİNASI HİSAR

Özet

Abdülhak Şinasi Hisar, bu eserinde çocukluğunda içinde yaşadığı köşklere dair anılarının iç dünyasındaki yansımalarını aktarır. O nedenle bir olaylar silsilesinden ziyade büyükbabasına ait Büyükkada'daki köşkteki hayatı ve Büyükkada'yı, anneannesinin hastalığı nedeniyle Çamlıca'da kiraladıkları köşkün ona hissettirdiklerini ve oraya nasıl alıştığını, geçmişin bir çocuğa sunduğu eğlenceleri ve merakları anlatır.

İnsanlar

Cemal Bey	Aile dostu
Doktor Zici	Komşu
Hani	Büyükkadalı yumurtacı
Râkım Bey	Aile dostu

Olaylar

İstanbul Evleri

İstanbul'daki evler üçe ayrılır; Boğaziçi'nde deniz kıyısındaki ahşap evler yalı, sayfiye semtlerinde bahçe içindeki ahşap evler köşk, şehirde ayrı harem ve selamlık daireleri olan taş ya da tuğladan yapılmış evler ise konaktır. Beyoğlu civarındaki apartmanlarda haremlik ve selamlık olmadığı için orada aileler yaşamaz.

Büyükkada'daki Köşkte Hayat

Büyükkada'da iskelenin sağ tarafında çamlığın en yüksek noktasında biri haremlik diğeri selamlık sarı boyalı ve yeşil panjurlu ikişer katlı yan yana iki bina bulunur. Her gün hava kararırken son vapur iskeleye yanaşır, Abdülhak Şinasi'nin büyükbabası beyaz bir eşek üstünde bu eve gelir, uşağın yardımıyla homurdanarak eşekten iner ve biraz sonra gökyüzünde yıldızlar parlamaya başlar. Büyükbabası her yemekte dinin yasakladığı şeyleri başka isimlerle çağırmak gerektiğinden "ilacım" dediği kırmızı şaraptan içer ve biraz da ona ikram eder. Bu yemek masalarında Abdülhak Şinasi sözlerinin takdir edildiğini gördükçe boyuna ve yaşına rağmen aklına saygı duyulduğunu hisseder.

Büyükkannesi küçük bir çocukken kaçırılıp İstanbul'da köle olarak satılmış bir Çerkes olduğundan alıngan ve ürkek bir kadındır. Babası istibdat idaresi tarafından uzak vilayetlerde görevlendirildiği için ondan ne zaman mektup gelse Abdülhak Şinasi'ye "Baban mı geliyor acaba?" diye sorar. Abdülhak Şinasi onun sesini ne zaman hatırlasa zihninde hep bu cümleyi tekrar eder.

Bu köşkte en çok sevdiği oda annesinin pudra ve lavanta kokan koyu perdeli mavimtrak odasıdır. Annesi akşam saatlerinde krem renkli maşlahını giyer, beyaz başörtüsünü takar, bir iki damla lavanta sürünür ve birlikte gezmeye giderler. Alışveriş için İstanbul'a geçeceği günlerin sabahında ise onu odasında çarşafını, eldivenlerini giymiş hâlde bulur. O odaya girince annesi peçesini açarak onu öper ve "Uslu dur" der. O anlarda Abdülhak Şinasi lavantanın kokusunu ta içine kadar çeker.

Evin içinde kendine özel bir köşesi vardır; salondaki maun bir yazı masasının altı. Kendini üzgün hissettiği anlarda buraya saklanıp hayatın haksızlığı hakkında düşüncelere dalar. Özellikle annesinin İstanbul'a gittiği günler karamsarlaşır.

Evin arka kısmında bulunan odalarına gelince kendini geziye çıkmış gibi hisseder; civcivlerin ve hindilerin kaldığı kümesle sabun kokan çamaşırhane Asya kütüphanesi. Boşluğu insana kendini çöldeymiş gibi hissettiren bir oda ve kömürlük Afrika kütüphanesidir.

Öğleden sonra gezmek için çamlığa çıktıklarında Robinson Crusoe ve Kristof Kolomb gibi hisseder. Yol üstünde yanından geçtikleri sarnıcın kapağına vurduklarında çıkan sesin doğanın ruhundan geldiğini düşler. Çam ağaçları arasında ahşap manastırların önünden geçerken papazlar yanlarında kadınlar yoksa sessizce selam verirler. Burada da öyle kutsal bir hava hisseder ki manastırların da çamlıklar gibi kendiliğinden yettiğini farz eder.

Her ay bir iki kere mehtapta eşeklerle gezmeye çıkarlar. Bu gecelerde hep kahkahalarla gülünecek bir şeyler bulunur ancak kahkahaları dinince gözlerini mehtaba, denize ve çamlığa çevirip okumaya henüz lâıyk olmadığı bir kitaba bakar gibi gözlerini kaçıırır. Bu sihirli güzellikten zevk alma işini geleceğe bırakır.

Eve çokça misafir gelir; fıkra ve maniler anlatan Adalı Emine Hanım, masallar anlatan Zehra Hanım, kıssadan hisseler anlatan Necip Bey ve vatanseverlik aşıl原因 Cemal Bey. Abdülhak Şinasi'nin babasının dostu olan Cemal Bey Abdülhak Hâmid ve Namık Kemal'i iyi bilen bir vatansever olduğu için onu zevkle ağırlarlar. Onun geleceği akşamlar büyükbabasının eşi iskeleye indirilmez, annesi onu ve halasını Cemal Bey'i karşılamak için iskeleye gönderir. O, büyükbabasıyla birlikte vapurdan inince bir arabaya atlayıp bir kahvehânedede birer kadeh rakı içer, yemek için eve geldiklerinde de sofranın ortasında billur sürâhi ve kadehler onları bekliyor olur. Ancak tam yemekten kalkıldığında Cemal Bey konuşmaya başlayacakken onun uykusu gelir, kalıp onu dinlemek istediği hâlde uykuya karşı koyamaz ve odasına gider.

Huy ve Mekân

Abdülhak Şinasi'ye göre eski İstanbullular için kendi mahalleleri ruhlarının kılıfı olduğundan başka bir yere taşınmak huylarını değiştirmek anlamına gelir. Bu yüzden babasının ailesi annesinin ailesine oğullarını kızlarıyla evlendirmeyi düşündüklerini iletğinde annesinin ailesi adada oturdukları için buna yanaşmamış ancak babasının ailesi oğullarının evlendikten sonra Rumelihisarı'ndaki yalıya yerleşeceğini söyleyince bu evliliğe izin vermiştir. Böylece ömrünün ilk yılları Rumelihisarı'yla Büyükkada arasında geçer. Adaya ne zaman gelse oranın sadece onun görebildiği çeşitli varlıklarla dolu olduğunu düşünür. Bir ağaç kabuğunda gülen bir ağız, birkaç dalın birleştiği yerde sallanan bir çocuk, bir duvarın sıvasında üzüntülü hayvanlarla ağlamaklı maskeler, bir evin ön cephesinde ciddi ve hüzünlü bir çift gözün üstünde çatılmış kaşlar görür. Kendini büyüklerin ve doğanın güzelliklerinin arasında gezen bir ilah gibi hisseder.

Huy ve Zaman

Bazı günler sevdiği oyunların tam tersi olabilecek oyunları oynamak isteyince benliğinin tamamen değiştiğini düşünür. O anlarda büyüklerin ona hâlâ eski ismiyle hitap ettiğini duydukları şaşırır. İki ismi olduğu için nasıl hissettiğine bağlı olarak bir gün biriyle bir gün bir diğeriyle seslenilmeyi arzular. Zira kendini bazen kötümser bazen de iyimser hisseder.

Fakat şundan da emindir ki insanın bütün duygu dünyası çocukluktan çıkıp gençliğe adım atmaya başladığı zamanda şekillenir ve daha sonra hissettiği her şey bu ilk ışığın etrafına tutunarak aydınlanır.

Hayal Dünyası

Ona göre çocuk, hayatı yarım uyku içinde geçirir ve dünyayı yarı bir rüya gibi görür. Ancak bu hâli büyüklerin dünyasında olup biten her şeyi derinden kavramasına engel değildir. Herkesin matmazel diye hitap ettiği yarı çocuk bakıcısı yarı Fransızca hocası mürebbiyesiyle her akşam çıktıkları yürüyüş esnasında güneş batarken gözleri iç dünyasına açılır ve çocukluğu geride bırakarak bir şiir dünyasına dalar. Çevresindeki büyükleri ne kadar sevse de içine daldığı bu hayal dünyasından onlara hiç bahsetmez çünkü hiçbirisinin o hayal dünyasında onunla birlikte dolaşamayacağını bilir. Nitekim karanlıkta eve döndüklerini gören büyükannesi her seferinde matmazelin gezme hevesi hakkında söylenir.

Kaldıkları oda bir çamlığın hemen yanı başında olduğu için çamlığın tüm kokuları ve sesleri içeri dolar. Gece olduğunda gelen seslerin rüzgârın çamları sallamasıyla çıktığına değil, çamların ağlamasıyla çıktığına inandığı için çoğu zaman uyuyamaz. Herkes uyuduktan sonra yatağında oturup bu sesleri uzun uzun dinler. Dünya o dakikalarda onun için inleyen bir şeye dönüşür ve ruhu bu inlemelerle o kadar yorulur ki sabahları bir denizi yüzerek aşmış biri gibi uyanır. Onu bu kadar etkilemesine rağmen geceleri duyduğu bu seslerden hayatı boyunca kimseye bahsetmez.

Adalılar

Büyükada'da yaşayan insanları hatırlamak Abdülhak Şinasi'ye huzur verir. Bu insanlardan ilki Doktor Zici ve ailesidir. Doktor Zici her zaman buruşuk kıyafetler giyen ince ve uzun bir ihtiyardır. Kızıl saçlı ve kırmızı yüzlü, kilolu karısı onu her zaman azarlar. O yüzden gittikleri her yere bir gürültüyle gelip giderler.

İkincisi, babasının kağıt oyunlarından dostları arasında olan Râkım Bey ve Madam Râkım Bey'dir. Evinde başını örterek erkek misafirlerinin yanında oyun masasına oturan bu kadına âdet olduğu gibi Râkım Bey'in haremî değil, Madam Râkım Bey diye hitap edilir. Oyun masasından ancak yemek ve uyumak için kalkan bu kadın için hayatın en tahammül edilemez aksilikleri oyun partilerinin müdavimlerinin bu partilere katılmalarına engel olan aksiliklerdir. Hatta bir gün o oyun oynarken kıyamet kopacak olsa "Şimdi de bunun sırası mı?" diye soracak bir hâli vardır. Râkım Bey ise zaman zaman midesinin tozlandığını iddia edecek kadar temizlik meraklısı yaşlı bir adamdır.

Üçüncüsü, ne zaman onu sevip okşamak istese kaçıp "Birazdan hala" dediği için "Birazdan hala" lâkabı takılan büyük halasıdır. Her zaman içinde bulunduğu durumdan memnun olmamanın bir yolunu bulan bu büyük hala hep bir tezat içinde yaşar. Evinin kirası getirildiğinde parayla ne yapacağını bilemez ama parasız günlerinde canı binbir türlü şey çeker. Yağmurlu günde gezmek ister, güneşli günde sokağa çıkmak istemez. Büyükada'ya gelince İstanbul'u özler, İstanbul'da Büyükada'yı görmek ister. Yerinde incilerin olduğunu hayal ettiği yeşil zümrütlerini nihayet satın aldığında oturup zümrütleri için ağlar. Buna o kadar üzülür ki misafirlğe gelen kadınların hiçbiri ona zümrütlerini hatırlatmamak için yeşil giyemez. Abdülhak Şinasi'nin anneannesi de o geleceği zaman içindeki kibritlerin yarısı kırmızı yarısı yeşil olan kibrit kutusundaki tüm yeşil kibritleri saklar.

Büyükada'da hayatı boyunca adadan ayrılmayan Rumlar da vardır. Bunlardan biri yumurta satan Hani'dir. Üstünde her zaman taze sulanmış bir bahçe toprağı kokusu duyulan bu kadın ceplerinde bile yumurtalarla gezer. Onu gördüklerinde hemen yumurtaların nerde olduğunu sorarlar. O da önce hatırının değil de yumurtlarının sorulmasından çok hoşlanır. Abdülhak Şinasi onun hiç İstanbul'a gitmediğini öğrenince kendi akrabalarına onu gezmeye göndermedikleri için sitem eder ama onlar da istemiyorsa onun rahatını bozmanın lüzumu olmadığını düşünürler.

Abdülhak Şinasi, kendisiyle birlikte yok olacak bu insanların hatıralarını anarak onlara teşekkür etmek ister.

Eşyalar

Tüm eski evlerin sadık kaldığı âdetlerden biri gelecek misafirler için evde hazır yorgan bulundurmadır. Abdülhak Şinasi bu yorganlara baktıkça başka başka insanlar görür gibi olur. Bazısı genç ve neşeli, bazısı yorgun ve bezgin görünür. Kılıfı frenk gömlekleri gibi düğmelerle iliklenmiş olanlar alafranga, teyellenmiş olanlarsa alaturka insanları andırır. Aralarında üniformalı, redingotlu, rütbetli erkeklerle süslü elbiseler giymiş kadınlar da vardır...

Eski evlerin bir âdeti de ev halkının özel eşyalarını saklamaları için üst katta mutlaka bir sandık odası bulundurmadır. Bazen sahiplerinden biri gelip sandığını açtığında çocuklar toplanıp sandığın içinden çıkacak şeyleri merakla bekler. Kapak açılır açılmaz etrafa lavanta çiçeği, Bursa sabunları, çiçek suyu, amber gibi kokular yayılır ve sandığın içinden ipek mendiller, yemeniler, örtüler, gömlekler, kurdelalar, sırma işlemeli hamam takımları, hamam tasları, yazmalar, oyalalar, saatler, yelpaze ve oyuncak gibi şeyler çıkar.

Çamlıca'daki Köşk

Anneannesinin hastalığı için doktor tavsiyesi üzerine Çamlıca'da bakımsız, tozlu bir bahçede yer alan büyük, boyasız, ahşap bir köşk kiralarlar. Burası Abdülhak Şinasi'nin oturduğu ilk kiralık evdir. Rumelihisarı'ndaki ve Büyükada'daki evleri maneviyatını içinde oturan insanlardan alan, kendiliğinden oluşmuş varlıklar gibi hayal etmeye alışkın olduğundan içinde oturanların bırakıp gittiği bu köşkü yadırgar. Onun geçmişini bilmemek, onu tanıdık hislerle ve yüzlerle birleştirememek ona karşı yabancılik hissetmesine sebep olur. Üstelik köşkün girişi yanda olduğundan ve ön cephesi sık ağaçlarla kapandığından yüzünü bir türlü göremediği için bir türlü yatışmayan huzursuz bir merak duyar. Yüzünü göremediği için köşkün doğasını ve ahlâkını bir türlü kestiremez. Taşınırken köşke eşyalarının tamamını değil, bir kısmını götürdükleri için de göçebe gibi hisseder.

Fakat anneannesinin hastalığı evdeki havayı anlayışlı ve şefkatli olmaya sevk eder. Çamlıca'dan görülen manzara ve dışarıyı cennete çeviren ilkbahar rüzgârları nihayet köşke ısınmasını sağlar. Erkenden gezmeye çıkarak kırlarda uzun uzun yürüyüş yapar. Yüksek yerlerde değişen manzaralar eşliğinde çiçeklerin güzelliğine daldıkça içinde panteist bir ruh büyür. Eve sihirli bir ülkeden döner gibi döner. Geceleri baharın kokusunu ve seslerini duyarak uykuya dalar. Rumelihisarı deniz, Büyükada çam, Çamlıca da kekik, okaliptüs, çam, lavanta ve taze ot kokar. Sabaha karşı horoz sesleri, bütün gün böcek ve dağ sesleri duyulur. Bu manzaralar, kokular ve seslerle ruhu hayata ve dünyaya dostluk hissiyle bağlanır.

Üstelik havanın bu kadar güzel olduğu bugünlerde herkes birbirine karşı olabildiğince naziktir. Onu gören kadınlar başını mutlaka şefkatle okşar. Geceleri musallat olan korkuları gündüzleri kalabalıkların arasında eriyip gider. Misafirlerle gezer, eğlenir, koşar ve oynar. Bazen sevinçten türkü söyler, o zaman "Anneanneninin hastalığını unuttun mu?" diye uyarılır.

Tüm bu hislerin yorgunluğunu akşamları hisseder ve anneannesinin hastalığından korkar. Kendinden bile sakladığı bir ölüm korkusu zihnini karıştırır. Uyumadan önce dua etmesi tembihlense de daha önce duyduğu birtakım sözlerin aşıladığı şüpheler ve babasının birkaç sözünden ona sinen birkaç fikir kırıntısı yüzünden içinden dua etmek gelmez. Bir ahret var mıdır bilemez ama böceklerin sesini duydukça panteist bir ninni dinliyormuş gibi hisseder ve ruhunu ışığıyla aydınlatan, manzarasıyla gözlerini okşayan bir dünyanın varlığından emin olur. Ahret var mı bilemez ama sevdiği insanların varlığından ve onların şefkatinden emin olur.

Çocuklar ve Oyuncaklar

Çocukluğun dünyasını cennet diye tasvir ederken kendi cennetinin de büyükbabasının Büyükada'daki bahçesi olduğunu ifade eder. Bu bahçede kendini kendine ait bir dünyanın sahibi gibi hisseder. Orada sevdiği ve kokusuna bayıldığı bir çiçek alıp öper ve yüzüne sürer. Sonra da onu severken yolup parçalamaya başlar. Ona göre, hepimiz hayatta elindeki oyuncakları böyle severken parçalayan çocuklarız ve onların bize verdiği zevkle yetinmek gerektiğine bir türlü ikna olmayız...

Çocukluğunun en sevdiği oyuncakçı uçurtmalardır. Uçurtmalar gökyüzü, rüzgâr ve biraz da koşmayı gerektirir. O yüzden uçurtmaları da daima yüksekte uçurmak istediğimiz hayallerimize benzetir. Eleştiri veya şiir yazmak, iyi bir memur veya uzman olmak ellerimizde tuttuğumuz birtakım uçurtmalardır...

Akşamlar

Abdülhak Şinasi'ye göre akşam saatleri insanın şiir ihtiyacını büyütür. Temkinli ve hesaplı günün anlamsız bir anıya dönüştüğü bu saatlerde kişi ilk gençlik, hesapsızlık ve tokluk zamanlarının asil iklimine kavuşur. Renkler değiştikçe gizli bir bukaletun olan ruh da renk değiştirerek koyulaşır. Kişiler de buna uyum sağlayarak adımlarını yavaşlatır ve hareketlerini seyrekleştirir. Renkler koyulaşınca her şeyin görüntüsü değişir. Şehre tarihin ağırlığı siner. Böylece, akşam herkesi dünyanın en derin lezzetine, aşka hazırlamış olur.

Eski Mahalleler

Çocuklar yaşadıkları mahallelerin ruhuna uyarak gördüklerini benimseyen bukaletunlardır. O yüzden büyüdüğü yerlerden uzak kalan insan hep bir yurt özlemi duyar. Eski mahalleleri ve oralardaki binaları akrabaları gibi sever. İstanbul'un tüm mahalleleri ayrı birer şahsiyet gibidir. Biri en sevdiği mahallede yaşarken daha önceden yaşadığı mahalleyi özler. Ancak bir yere gitmek vapurdan trene arabadan kayığa türlü vasıtalara binmeyi gerektirdiğinden tüm mahalleler birbirine uzak gibidir. Bu nedenle Boğaziçi'nden Kozyatağı'na giden biri aynı gün geri dönmek yerine, gittiği yerde bir gece yatılı misafir olarak kalıp dinlenir. Fakat daha sonra yaygınlaşan otomobil kullanımı sayesinde her yere kısacık sürelerde gidip gelmek şehrin kimliğini değiştirir. Abdülhak Şinasi'yi de hayal kırıklığına uğratar.

Resimler

Bir sene Galatasaray Lisesi Ressam Üsküdarlı Ali Rıza Bey'in eserlerini sergileyince Abdülhak Şinasi onun resimlerini hayranlıkla seyrederek. Ali Rıza Bey bir semt ressamıdır. Çamlıca'da hayallere karışan köşkler, Paşabahçe ve civarında anılara dalan yalılar, Acıbadem'de panjurlu bir köşk, تنها bir kır yolu, bir araba, buranın toprağından bitmiş gibi duran bir adam... Ali Rıza Bey'in bu manzaraları Abdülhak Şinasi'ye hem bazı akrabalarını hatırlatır hem de geçmişteki hâline geri dönüp bir şeyi bekliyormuş hissine kapılmasına yol açar. Nitekim, bu resimlerin tasvir ettiği geçmiş zamanın ruh hâli

beklemektir. Ne bekliyorduk diye düşünerek resimlere dikkatle bakınca resmedilen duvarların, kapıların, evlerin, her şeyin hep Sultan Abdülhamid'den kurtulmayı ve özgürlüğe kavuşmayı beklediğini sezer. Serginin kapanacağı dakikalarda geçmiş bu resimler kadar iyi tasvir eden çok az resim olduğundan oradan bir devrin ressamı olan Ali Rıza Bey'e sevgi duyarak gözleri dolu dolu ayrılır.

Temalar

Nostalji Abdülhak Şinasi'nin içinde yaşadığı köşklere dair anlattıklarının tamamı geçmişe duyduğu özlemle iç içedir. Geçmiş zihninde sadece insanların değil, eşyaların bile Abdülhamid'in istibdat rejiminden kurtulmayı beklediği bir zaman olarak canlandırır ancak insanları doğdukları muhitin bir bitkisinden farksız görmediği için her yeniliği de hüznün kaynağı olarak görür. En basitinden semtler arası eziyetli yolculuğun kolaylaşması bile onun için şaşkınlıkla birlikte hayal kırıklığına sebep olur çünkü bir bitki gibi hâlâ içinde yetiştiği şartların arayışındadır. Dolayısıyla, Ali Rıza Bey'in tablolarına bakarken hem geleceğin vadettiği değişimleri bekleyen geçmiş görür hem de beklenen gelecekte, şimdide o geçmişi arar.

İnsan-Çevre İlişkisi Abdülhak Şinasi, insanla içinde yaşadığı ev ve evin bulunduğu muhit arasında ahenk görür. Ne evi içinde yaşayan insanlardan ne de insanları içinde yaşadığı evlerden ayırır. İkisi de birbirinin uzantısıdır. Bu nedenle Çamlıca'da kiraladıkları köşkü insansız ve eşyasız bir hâlde bulduğunda ruhsuz ve kimliksiz bir evle ilk defa karşılaştığı için afallar. Oraya ancak babasının Rumelihisarı'ndaki yalısında ve büyükbabasının Büyükkada'daki köşkünde iç içe olduğu doğanın varlığını hissettiren ilkbahar geldiğinde alışır.

Kaynakça

Hisar, Abdülhak Şinasi. *Geçmiş Zaman Köşkleri*. İstanbul: Varlık Yayınları, 1968 [1956].